
Maupertuis 'sikiämisen' jäljillä

Pierre Louis Moreau de Maupertuis: Fyysinen Venus. Ranskankielisestä alkuperäisteoksesta *Vénus physique* (1745) suomentanut ja esipuheella varustanut Osmo Pekonen. Art House 2017. 126 s. ISBN 978-951-884-620-1.

Viime vuosina erityisesti Ranskan valistusajan klassikkoja ansiokkaasti tutkinut ja kääntänyt Jyväskylän yliopiston matematiikan, Oulun yliopiston tieteenhistorian sekä Lapin yliopiston sivistyshistorian dosentti Osmo Pekonen on tarttunut maapallon muodon mittaaja Maupertuis'n (1698–1759) tuotantoon ja tuonut häntä meille yhä tunnetummaksi myös suomentamansa elämäkerran välityksellä.¹ Valistusajalta on paljon pikkuklassikoita, jotka ansaitsevat aikakauden ajattelun vivahteikkuuden ymmärtämisen vuoksi tulla meilläkin esitellyiksi: tässä meillä on käsillä jälleen yksi, edellinen Pekosen käänнос perinpohjaisella johdannolla varustettuna oli Émilie de Châtelet'n *Tutkielma onnesta* (2016) ja lisää on kuulemma luvassa. Pekosen kulku Anto Leikolan jalanjäljissä jatkuu.

1. Mary Terrall, *Maupertuis. Maapallon muodon mittaaja*. Suom. Osmo Pekonen. Väylä 2015.

Varsin pitkässä esipuheessaan (22 s.) Pekonen osoittaa syvällisen perehtyneisyytensä valistuksen ajan luonnontieteen teorioihin ja käsitteistöön, mutta sen seikkaperäisyydellä saattaa olla joihinkin lukijoihin se harmillinen vaikutus, että alkuperäisteksti jää lukematta. Alkuvuorua lukiessa hämmästy, kuinka pornografisena, nykylukijoissakin ”kiihtymystä” herättävänä Pekonen Maupertuis’n tutkielmaa pitää. Ottaen huomioon, millaisia vapaamielisen seksuaalisuuden alakulttuureja ja niiden kirjallisia ilmauksia valistuksessa oli², tutkielma on niihin verrattuna (vain) luonnonhistoriaa, eläinten ja ihmisen generoimismekanismin selitysyhtäyksiä inhimillisin termein (”rupisammakko pitelee rouvaansa syleilyssään kuukausikaupalla”, s. 61). Ihmettelihän Voltairekin, mitä ihmisten ja ’korkeampien’ eläinten siitoksesta saattaisi syntyä, ja ihmisen ja apinan väli- muotoja etsittiin kuvitteellisin kokein. Maupertuis’n pääteema, ”sikiäminen” näyttäytyi toki lujasti uskovaissille tiedemiehille mysteerinä, johon ei olisi sopinut kajota. Maupertuis ei jättänyt sitä kuitenkaan rauhaan, vaan etsi, missä ne Luojan luomat alkioit (Maupertuis’lla ”madot”; Pekosella paremman puutteessa ”siimahännät”, ei siittiöt), joita muun muassa Leeuwenhoek oli mikroskoopillaan spermasta katsellut, ennen yhdyntää oikein piileskelivät. Myös generaation tuottamien erikoisuuksien – valkoinen neekeri ja yleensä ’rotujen’ erot, monstrumit, albiinot ja muut deformaatiot – syntyminen vaati selitystä, jos ei muuten niin valistuneen varauksellisia päätelmiä ja otaksumina kaikesta aikakauden tuottamasta todistusaineistosta akatemioiden raporteista yksityisten ihmisten havaintoihin. Onko Maupertuis spekulatioineen sittenkään ajan suurten tiedemiesten kuten Buffonin rinnalla niin diletantti kuin Pekonen antaa ymmärtää?

Montaignen tapaan Maupertuis ei vaivannut lukijoitaan yliluonnollisilla, ”turhilla” kysymyksillä elämän tuonpuoleisuudesta vaan tarttui myös humoraalipatologiaa uhmaten suoraan kysymykseen ”ihmissuvun tärkeimmän aktin” perusteista. Ydinongelma ajan fysiologeille (esim. Harvey) oli, kummalle sukupuolelle hedelmällisyys kuului eli olivatko jälkeläisen synnyttävät ainesosat ”munassa” (munasolussa) vai ”siemenessä” (spermassa). Asettumatta miehisen tulkinnan kannalle Maupertuis päätyi kompromissiin: jälkeläiset ovat niiden sekoituksen tuotetta: ”kumpikin osapuoli

tarjoaa alkioille omat itunsa” (s. 109, hedelmöityksestä ei siis puhuta). Havainnot osoittivat lapsilla olevan sekä isänsä että äitinsä piirteitä myös luonteissaan ja valkoisen ja mustan rodun sekoittuessa syntyi ”oliivinvärinen lapsi”, omaten muutenkin puoliksi isän ja äidin piirteitä (valkoinen neekeri tai musta valkoisen rodun edustaja oli luonnonoikku). Eläinkokeet veivät analogisesti samaan johtopäätökseen. Vaatimattomana tutkijana Maupertuis ei kuitenkaan rohjennut muodostaa todisteidensa pohjalta teoriaa (”systeemiä”), vaan jäi epäilemään omia konjektuurejaan esimerkiksi tutkittuaan mikroskoopilla naisesta yhdynnässä vuotanutta nestettä löytämättä siitä ”siimakkaita”.

Aikakauden rotuajattelulle tyypillisesti Maupertuis selvitteli ihmisvariaatioiden muodostumista ja jakautumista eri puolille maapalloa. Hän spekuloi mono- ja polygenesiksellä (vrt. L. Agassiz), eli ovatko esimerkiksi Afrikan mustat oma lajinsa vai trooppiseen ilmanalaan yhden luomisen jälkeen sopeutunut ihmismuunnos (adaptaatio). Maupertuis’n hyvin tuntemat lappalaiset ja etelän patagonialaiset esiintyvät hänellä ”ihmisrodun” (!) ääripäinä, edelliset lyhimpinä, jälkimmäiset pisimpinä. Ja kun maailman kaikkia kolkkia ei ollut vielä tutkittu, hänelle oli täysin mahdollista, että voisi löytyä sellaisia variaatioita, joista ei kyettäisi sanomaan, ovatko ne ihmisiä lainkaan. Vain Seinen rannoilta voi hekumoitsija Maupertuis löytää ihmishanteensa, pariisilaisen kaunottaren, jonka kanssa edistää ihmissuvun täydellistymistä.

Valistuksen hengessä Maupertuis’lla sekoittui huvittava ja vakava, uhkarohkea spekulatio ja tiede. On mitä voi epäillä, on, mitä ei voi, kuten monogenesisistä, syntymistä ”yhteisestä äidistä” (s. 99), ja siitä huolimatta hän voi pohdiskella, miten uusia ihmislajeja voi syntyä. Hän oli ”nähty”, miten syntyy sellainen lapsi, joka ei muistuta isäänsä eikä äitiään, vaan jolla on jonkin esi-isänsä piirteitä. Tässä Maupertuis huomasi fortunan tai sattuman oikkuja, ”uutuuksia kaipaavan” maun tyydyttämistä, kuten eläinjalostuksessa, joka silminnähdessä tuotti uusia rotuja. Voisiko siis sultaani, jolla on haaremissaan erirotuisia naisia, ryhtyä kokeilemaan, miten entistä kauniimpia tyttölapsia saisi syntymään? Vaikka Maupertuis näki ympärillään myös degeneroituneita, fysiologin silmissä ”epäilyttäviä sukukuntia”, hän luotti luonnon karsivan sellaiset pian pois – naisten ihailtavat uumat ja sääret ovat monien sukupolvien ’kehityksen’ tulos – pieni myönnytys hankittujen ominaisuuksien jalostumiselle á la Lamarck.

Fyysistä Venusta täydentää Anto Leikolan suomenos Maupertuis’n esseestä *Eläinten oikeuksista*, missä Maupertuis päätyy toteamaan, että jos eläimillä on

2. Ks. esim. Paul-Gabriel Boucé, *Imagination, Pregnant Women and Monsters in Eighteenth Century Britain and France*. Teoksessa G. S. Rousseau & Roy Porter (toim.) *Sexual Undergrounds of Enlightenment*. Manchester University Press 1987.

sielu, olisi julmaa niitä kiusata ja käsitellä väkivalloin (vahinkoeläimiä, ”varkaita ja roistoja” lukuun ottamatta). Sen saattelemana tämä pikkuklassikko avaa vivahteikkaan ja erotiikan sävyttämän näkymän valistuksen ajan eläin- ja ihmistieteen maailmaan. Aatehistorioitsijaa ilahduttavat Pekosen soljuva käänös, hänen monet ajan käsitteitä ja antiikin lainoja valaisevat alaviitteensä ja selityksensä sekä tutkimuskirjallisuuden bibliografia, mistä näkyy myös hänen oma antinsa Ranskan valistuksen tutkimukselle. Pekosen työ tällä alalla ansaitsisi maassamme sille kuuluvaa tunnustusta – Ranskassa hän on sitä jo saanutkin, muun muassa Ranskan korkeimman tiedelaitoksen Institut de Francen Chaix d’Est Ange -historiapalkinnon vuonna 2012. Mutta kukapa ’yleisen historian’ tutkija olisi profeetta omalla maallaan.

ANSSI HALMESVIRTA, DOSENTTI, D.PHIL.
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO